

О.Ю. Кульбицький

Доля дітей Михайла Коцюбинського

Чернігів 2004

ББК 83.3 (4УКР=УКР) 5
К 90

Кульбицький О.Ю. Доля дітей Михайла Коцюбинського. – Чернігів, 2004. – 56 с.

У нарисі зібрані маловідомі факти життя і діяльності дітей класика української літератури М.М. Коцюбинського.

Видання розраховане на краєзнавців, вчителів, студентів.

© О.Ю. Кульбицький

Про Країну Рад тридцятих років ХХ століття писати важко. У вухах лунає пісня "Мы рождены, чтоб сказку сделать былью", перед очима постають Дніпрогес, Комсомольск-на-Амурі, Паша Ангеліна, Олексій Стаханов, у свідомості зринають "успіхи" нашого народу на всіх нивах життя, а в серці... А в серці – біль і сльози. Скажете, не буває так, щоб уста співали, а серце плакало. Буває. І буває тоді, коли за "успіхами" народу, ми не бачимо людини. Ми її відкидаємо: вона заважає нам будувати суспільство, ще й плутається під ногами. І навіть не беремо до уваги чи то родич, чи то друг. Ми – народ, всі в єдиному пориві йдемо вперед, до зірок. І, зрозуміло, що в епоху тоталітаризму з тими, хто не з нами, ми розправляємося дуже швидко. І якщо за часів Леніна якимось терпіли інакодумців... Ні! Все якраз і почалося за часів Леніна, коли в ніч з 16 на 17 липня 1918 року в Іпатівському будинку колишній фотограф Юровський розсадив у крісла царську сім'ю, нібито для фотозйомки, і всіх розстріляв, навіть дитину, п'ятнадцятирічного німецького спадкоємця російського трону Олексія Романова.

Чим далі, тим гірше. Будували соціалізм, мріяли про світову революцію і нищили людей. Особливого розмаху набрав цей геноцид проти власного народу в 30-і роки. "Чистити" почали з Кремля. Однією з перших постраждала дружина Сталіна Надія Алілуєва, а за нею супутниці членів політбюро, брати, сестри, самі члени цього бюро. Як пацюки, їли одне одного. Про все це написано багато книжок, кожна з яких читаєш і не можеш зрозуміти, що то була за машина, яка підминала під себе всіх: і вірних прибічників, інакодумців.

Після Кремля та його оточення тоталітарний монстр починає вихоплювати людей нижчого рангу. І пішли по великій Країні Рад суди, доноси, анонімки –

смерть та лихо. І так до самої війни. А після неї взялися вже не за окремих громадян, а за цілі народи.

(Мова оригіналу):

...Справка отдела спецпоселений НКВД СССР о количестве спецпоселений на ноябрь 1946г.

Всього находилось на спецпоселении 2 463 940 чел., из них мужчин – 655 674, женщин – 829084, детей до 16 лет – 979182...

В числе спецпоселенцев находились: чеченцы и ингуры – 400478 чел. (мужчин – 97441, женщин – 110818, детей до 16 лет – 191919); карачаевцы – 60139 чел. (10595, 16860, 32557); балкарцы – 32817 чел. (6147, 10284, 16386); калмыки – 81673 (19506, 24143, 32997); крымские татары, болгары, греки – 193959 (43135, 68343, 82481); немцы – 774178 (122336, 296014, 355828); мобилизованные немцы – 121459 (71207, 50252); бывшие кулаки – 577121 (165519, 203893, 208309); турки, курды, хемшины – 84402 (16353, 23277, 44772); оуновцы – 29351 (5526, 14069, 9756); фольксдей – 2681 (442, 1551, 688); немецкие пособники – 3185 (335, 1557, 1093); истинно-православные христиане – 1212 (102, 659, 451); переселенцы из Литовской ССР – 5426 (1170, 2311, 1945); власовцы – 95386 (95359, 27)...

Ці дані взяті з "особой папки Сталина", в яку керівництво НКВС СРСР збирало копії документів для "вождя народів".¹

Долі гіркої зазнали і діти класика української літератури Михайла Михайловича Коцюбинського та його дружини Віри Устимівни: Юрій, Оксана, Ірина та Роман. Вони були такі ж, як усі: зі своїми радощами і горем, успіхами і поразками, вони закохувались і розлучались... Вони жили. А ще – були у них працьовитість, мужність, вірність ідеалам і велика віра в краще майбутнє свого народу, якому вони і віддали своє життя. До всього ж –

мали вони величезну відповідальність: носили прізвище великого сонцелюба.²

Діти письменника М.М. Коцюбинського:
Юрій, Оксана, Ірина, Роман

Член Уряду. "Ворог народу."

Юрій Михайлович Коцюбинський... Написані книжки, статті, захищені дисертації, зняті кінофільми про цю людину. Але всі вони хронологічно закінчувались 1934 роком, тому що за часів "диктатури пролетаріату" і "будівництва комунізму", про арешт, допити, страти своїх найкращих синів писати заборонялося, матеріали були закриті для істориків, краєзнавців і, звісно, для простих людей.

Сьогодні в незалежній Україні інша тенденція. Про Юрія Михайловича Коцюбинського деякі сучасні історики воліють не писати у зв'язку з тим, що він "розігнав" Центральну Раду і "спалив" Київ. Тоді ж (1918) визначний діяч культури України Сергій Єфремов опублікував "Лист без конверта" до Командувача українськими військами та

народного секретаря Юрія Коцюбинського, в якому звинувачував сина письменника у тяжких гріхах. Ним і кермуються окремі сучасні історики, забуваючи, що він був сином свого часу. І ми якось не замислюємося, чому його батька Михайла Коцюбинського так мало друкували за царату, чому його мати та тітка сиділи у в'язниці, чому їх оселю "пасли" поліцейські, чому його самого у 1917 році Тимчасовий уряд посадив

у

Юрко в дитинстві Петропавловську фортецю. Чи може, він не читав "Fata morgana"? Ось чому він вірив у нову справу і проніс цю віру через усе своє коротке життя.

Почавши працювати з матеріалами про останні роки життя Ю.М.Коцюбинського автор цієї роботи надрукував статтю "Загадки Новодівичого кладовища". (Див. в примітках до статі).³

А в цей час у Службі Безпеки України розглядали лист-прохання з Чернігівського меморіального музею-заповідника М.М.Коцюбинського про дозвіл працювати з матеріалами кримінальної справи Ю.М.Коцюбинського. І ось, нарешті, з Києва надійшла відповідна вказівка. (Див. у примітках до статі).

Після того, як було одержано дозвіл від директора вищезгаданого архіву Володимира Сергійовича Лозицького, я тремтячими руками взяв том слідчої справи і почав читати.

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ

Державний архів

13 лютого 2000 р.

№ 24/2-162

м. Київ

Прим. № 1

Заступнику директора
з наукової роботи
Чернігівського літературно-
меморіального музею-заповідника
М.М. Коцюбинського
Єрмоленко О.І.
14000, м. Чернігів,
вул. Коцюбинського, 3

На № 40/122 від 28.12.2000 року.

Повідомляємо, що Кульбицький О.Ю. може ознайомитися із архівними кримінальними справами №№ 38485-фп та 43185-фп на Коцюбинського Ю.М. у Центральному державному архіві громадських об'єднань України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Кутузова, 8, куди вони передані на постійне зберігання.

З повагою

Начальник Державного архіву

О. Пшенніков

Лист із Києва

Анкетні дані. Перше, що мене занепокоїло, це дата народження Юрія Коцюбинського. В обох слідчих справах (60 томів), в анкетах, що до речі, як і кожен сторінку справи, підписував сам обвинувачений, дата народження – 1895 рік. На кожній сторінці написано: "С моих слов написано верно и мною прочитано. Ю.М. Коцюбинский".

Бачив я і військовий квиток, прилучений до справи, і там теж записано цей рік. Проте батьки Юрія Коцюбинського одружилися на початку 1896 року. Звідки ж взялась вказана дата?

Київський історик Андрій Демидович Ярошенко пише: "Насправді, як про це свідчать метричні документи,

Юрій Михайлович Коцюбинський народився 25 листопада за старим стилем (7 грудня за новим) 1896 року (Центральний державний архів СРСР, у Москві, ф. 7877 оп.1, стр. 73, арк.78-79). До речі, цього метричного документу ні в Чернігівському музеї М.М. Коцюбинського, ні в Чернігівському держархіві ніхто не бачив, а копії просто немає у фондах. Всі кажуть, що цю дату дали дядько та сестра Ю.М. Коцюбинського.

Спочатку я гадав, що Юрій Михайлович дуже хотів піти на фронт під час I світової війни і приписав собі рік, та потім згадав, що 1913 року він став членом РСДП(б), а всім відоме ставлення більшовиків до цієї війни. І тут я звернув увагу на сам рік – 1913 рік вступу до партії. Юрію Коцюбинському 17 років, він має вступити до молодіжної секції, а якщо 18? І, дійсно, написавши рік народження 1895, Коцюбинський стає членом партії. Ось чому і з'явилась цифра 1895. Дату народження можна було б перевірити в документах Чернігівської чоловічої гімназії, де з 1906 до 1916 року навчався Юрій, проте в обласному архіві є матеріали лише за 1902 рік.

Таким чином, дату народження Коцюбинський записав "підпільно" при вступі до партії більшовиків у 1913 році, а вже в Петрограді, де він служив після закінчення Одеської школи прапорщиків в 1917 році, дата 1895 рік стає юридичною датою народження Юрія Михайловича Коцюбинського.

Друге, на що я звернув увагу, читаючи справу Ю.М. Коцюбинського це те, що в хронології трудової діяльності нема деяких посад, отже змінені і дати. Ось які дані в справі (мова оригіналу) :

1917 г. – XII Питер, начальник Красной гвардии
Московско-Заставского района

1917 XII – 1918 V Украина, нар. комиссар по военным
делам

1919 IV – XI	Чернигов, председатель губисполкома
1919 XII – 1920 V	Полтава, член губкома
1920 V – 1921	Москва, член ЦК Всработземлеса
1922 I – IX	Вена, Представитель УССР в Австрии
1922 – 1923	Москва, слушатель курсов марксизма в соцакадемии
1924 – 1925 XII	Харьков, зам. зав. агит. пропаг. Губкома КП(б)
1925 XII – 1926 XI	Вена, советник полпредства СССР
1926 XI – 1927 IV	Харьков, зав. орготдела Главпрофобра Наркомпроса
1927 IV – 1930 I	Варшава, советник Полпредства СССР
1930 I – 1933 IX	Харьков, зам. пред. Госплана УССР
1933 IX – 1934 XI	Харьков, зам.пред. СНК УССР

До цього переліку у примітках додаю список посад Ю.Коцюбинського за книгою Івана Цюпи "Через терни до зірок". Для порівняння. Перегляньте і побачите, що у тільки що наведеному переліку відсутні дані про діяльність Ю.Коцюбинського у Москві, де він був представником України при Наркомнаці РРФР. Але про це – пізніше.

Зараз торкнемося деяких деталей слідства. Для цього нам необхідно запам'ятати, що Юрій Михайлович повернувся з Варшави, де працював радником Повпредства СРСР, в січні 1930 року. У слідчій справі, яку я переглядав, це не враховано. Там вказано, що Голубченко (на час арешту 1934 року голова Дніпропетровської міськради), зустрівся у Берліні з Г.Л. Пятаковим, який їхав у відрядження до Парижа і одержав від нього рекомендації Л. Троцького, що у свою чергу передав їх Пятакову через свого сина Седова. Ці рекомендації Голубченко вручив Ю.Коцюбинському у

Варшаві. Як це могло статися, якщо Пятаков їхав до Парижа влітку 1930 року, а Ю.Коцюбинський у цей час вже працював у Харкові?

Чітко видно, що звинувачення шилося білими нитками. Неточність вкралася у справі і при розгляді Харківського періоду роботи Ю.Коцюбинського, коли він у 1930–1933 роках обіймав посаду заступника голови Держплану УРСР. Тут випущено кілька місяців на початку 1933 року, під час яких Ю.Коцюбинський був заступником наркома землеробства УРСР.

Та, мабуть, слідство це не цікавило.

Як не цікавило і перебування Ю.М. Коцюбинського на курсах у соцакадемії (1922–1923 рр.). А тоді ж у Москві перебували Роман Коцюбинський і Віталій Примаков. Безумовно, вони утрюх спілкувалися. Ех, бодай би штришок із тих днів!

А тепер повернемося до представництва Ю.Коцюбинського при Наркомнаці РСФСР. Цей період, мабуть, навмисно "забутий" слідчими. Спершу представництво України входило до вказаної вище організації і очолював його Й.В. Сталін. Він, як відомо, був поборником політики автономізації республік. Саме проти цієї політики категорично виступив представник України Ю.Коцюбинський. Він доводив, що представництво України повинно входити не до народного комісаріату з нацпитань РРФР, а в Раднарком. Про це доповів самому В.І.Леніну, який, до речі, підтримав Ю.Коцюбинського і різко розкритикував Й.В.Сталіна. Звичайно, останній про це пам'ятав. Але ворушити проблему розходжень Сталіна з Леніним слідству не було потреби, тому воно її обминуло.

А тепер про головні "неприємності", що почалися в Юрія Михайловича. 22 жовтня 1934 року Оргбюро УККП(б) знімає Ю.М.Коцюбинського з посади Голови Держплану УРСР і заступника голови уряду України. Цим

же рішенням Ю.М. Коцюбинського виводять зі складу ЦККП(б)У. Ось так у неповні 38 років пішла під укіс службова кар'єра Юрія Михайловича. Оргбюро ЦККП(б)У направило Ю.М. Коцюбинського до Москви в розпорядження ЦКВКП(б). Прощаючись із Києвом, Україною, він зайшов до кабінету голови уряду України Панаса Петровича Любченка.⁴ Вони добре знали один одного ще з часів революції та громадянської війни. П.П. Любченко з великою повагою ставився до родини Коцюбинських, а також до Євгенії Богданівни Бош та її дочок, одна з яких була дружиною Ю.М. Коцюбинського. Покурили, поговорили, але Голова Уряду нічим не міг допомогти. Лише порадив їхати з Києва до Москви і там шукати правди. Так і опинилися Коцюбинські в столиці. Зупинилися на квартирі сестри дружини Марії Петрівни Бош, яка на той час працювала на відповідальній посаді у Хабаровську. До багатьох друзів звертався Юрій Михайлович, але зарадити ніхто не міг, правда, порекомендували їхати з Москви до Алма-Ати, обіцяли непогану посаду. Хто знає, можливо, якби скористався Коцюбинський цією порадою, його життя склалося б інакше.

Проте Роман Коцюбинський, який пізніше так і вчинив, не минув тюремних тортур, там і зустрів свою смерть.
Ю.М. Коцюбинський

Шукав Юрій Михайлович правди, ходив і до Кремля але все залишалося без змін. Боялися всі. Дійшов

він навіть до наркома юстиції Криленка. Це їх обох колись назвали "прапорщиками революції", обидва командували збройними силами: Криленко – в Росії, Коцюбинський – в Україні. У своїй книжці "Через терни до зірок" І.Цюпа пише, що Микола Васильович Криленко був тоді прокурором. Раніше він і справді був прокурором Російської Федерації, а з 1931 року обіймав посаду наркома юстиції РРФР, з 1936 – наркома юстиції СРСР. Проте і його доля не вберегла: "ворог народу", в'язниця і в 1938 – розстріл. Криленко лише обіцяв, що ордера на арешт не видасть. І, дійсно, ордера не було – обійшлося без нього.

День народження сина Олега – чудова нагода зустрітися з друзями, поспілкуватися, можливо, вирішити проблеми. На останні гроші купують продукти, накривають стіл, чекають. Ніхто не прийшов. хоча ні! Прийшли. Прийшли люди Єжова. Без санкції на обшук, без ордера на арешт. А навіщо? Адже Єжов секретар ВКП(б), нарком внутрішніх справ.

Перші допити в Москві. Потім слідство проводилося в Києві.

Чому ж безжалісна тоталітарна машина зупинилася на Юрії Коцюбинському? Чому не проминула? Інтелігент і душею, і тілом, ніколи не носив ні ленінського кашкета, ні сталінського кітеля. Знавець літератури, іноземних мов, завжди вдягнений у випрасуваний костюм-трійку, він був "білою вороною" серед хижаків-шулік. Таких, як Єжов, котрого Сталін послав навести порядок в НКВС після вбивства С.М.Кірова 1 грудня 1934 року. І Єжов навів. Зробив так, що той самий Сталін був змушений перевести його на іншу роботу і замінити Берією.

У біографії Ю. Коцюбинського були "плями". Вперше про це розповів у своїх статтях доктор історичних наук Р.Я.Піріг, який зараз працює Головою Держархіву України.

Йдеться про зв'язок Юрія Михайловича з троцькістською опозицією в 20-і роки. За доставку в Москву листа опозиційного змісту у жовтні 1925-го ЦКК ВКП(б) оголосило йому сувору догану, яку згодом замінило на догану.⁵

У 1927 році Коцюбинський, підтримуючи опозицію, підписав "заяву 83-х",⁶ але згодом звернувся до ЦК ВКП(б) з листом про вихід із неї. У червні 1928-го ЦКК прийняла постанову: "Вважати питання про партійний стан Коцюбинського вичерпаним його заявою, у якій він визнає помилки опозиції, заявляє, що фракційної роботи не вів і лінію партії вважає цілком правильною".⁷

До речі, "заяву 83-х" підписала і О.П.Бош – дружина Ю.М.Коцюбинського. Як вона стверджує в своїх свідченнях, Коцюбинський про це навіть не знав. Так, у Ольги Петрівни справи тоді склались гірше, її виключили з партії і тільки через рік (1928) поновили.

Але головне, чим заважав Ю.М.Коцюбинський існуючій владі, було в іншому – діяльності його на посаді представника України при Наркомнаці, а потім працював в Раднаркомі у Москві, його суперечки, звертання до Леніна і критика позиції Сталіна з цього питання.

Ю.М. Коцюбинський особливою нарадою 17 травня 1935 року при НКВС СРСР засуджений до заслання терміном на 5 років. Місцем заслання призначено с.Каргасок Західно-Сибірського краю.

Незабаром його за "контрреволюційну" діяльність переводять до трудового табору на 5 років. 23 березня 1935 року Ю.М. Коцюбинського виключили з партії. Це, мабуть, чи не єдиний випадок, коли комуніста заарештували, провели слідство, і тільки згодом виключили з партії.

До арешту останнім місцем роботи Коцюбинського був Держплан України. Під час слідства йому ставили у

провину діяльність у цьому відомстві троцькіста Наумова. Проте кілька місяців на початку 1933 року Коцюбинський працював заступником наркома землеробства і на роботу Наумова приймати не міг. Звісно, слідство до уваги цього не взяло. Взагалі у НКВС було багато "питань" до Держплану. Справа в тому, що працівники Держплану і особливо сільгоспуправління (Наумов був заступником Голови Держплану з цих питань) багато їздили по селах і бачили, що в дійсності там робиться. Знали настрої людей, а ще захищали банківських працівників, яких звинувачували у підтримці куркулів. Банківські працівники мали право надавати кредити під заставу майна, а оскільки у бідняків його не було, то, згідно з чинним законодавством, кредити отримували імущі. Працівників банків за таку діяльність називали "ворогами народу". Про все це і велися розмови в кабінетах, коли за вікном повним ходом ішла колективізація. Хмари над Держпланом густішали. Навесні 1933 М.О.Скрипник накладає на себе руки. Оскільки Ю.М.Коцюбинський раніше працював заступником Голови Держплану, відповідав за організаційну роботу і вів промисловість, його призначають Головою Держплану. З кримінальної справи відомо, що свідчення проти нього надали Рапорт-Дарын, Наумов-Ленах, Фалькевич, Винокур.

Звинувачення проти Ю.М.Коцюбинського (мова оригіналу):

Обвинительное заключение по делу контрреволюционной троцкистской организации на Украине .

...обвиняются

1. Коцюбинский Юрий Михайлович, 1895 г., уроженец Винницы, служащий со средним образованием, член ВКП(б) с 1913 г.

а) Является троцкистом с 1923г., в период 1923-1924г. был организационно связан с троцкистской оппозицией и принимал участие в подрывной деятельности.

От партии это скрыл.

б) 1926-1927 гг. являлся скрытым троцкистом-двурушником, проводил активную контрреволюционную деятельность и занимал в подполье руководящее положение.

От партии это скрыл.

в) Начиная с 1927г. весь последующий период стоял на руководящих позициях; в 1930 г. поддерживал связь с активным троцкистом МАНЦЕМ, через посредство которого впоследствии в 1931 г. установил организационную связь с обвиняемым Раппортом.

От партии это скрыл.

г) В 1931 году был инициатором создания контрреволюционной троцкистской организации, вошёл в состав Харьковской троцкистской тройки, как руководитель.

От партии это скрыл.

д) В 1932 году был инициатором создания руководящего троцкистского центра в составе: Коцюбинский, как руководитель, Фалькевич, Раппорт, Наумов, Гук. Всеукраинский центр под руководством Коцюбинского на протяжении 1932-1934 г. провёл контрреволюционную деятельность, выразившуюся в выработке программ, положений, тактики и организационных принципов, в создании троцкистских групп и ячеек в Харькове и на периферии в Одессе, Киеве, Днепропетровске...

е) Являясь руководителем Госплана, Коцюбинский осуществлял сконцентрирование в аппарате Госплана

УССР основного троцькистского актива,.. т.е. в преступлениях предусмотренных ст. 54-10; 54-11 УК УССР
Виновным себя признал частично.

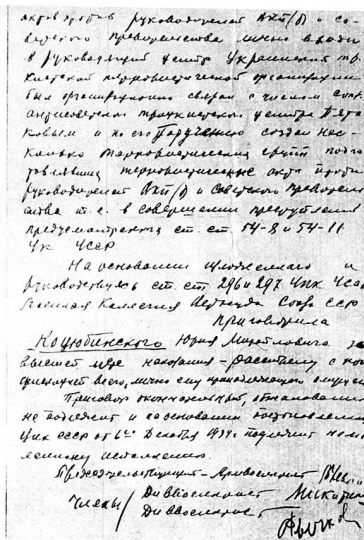
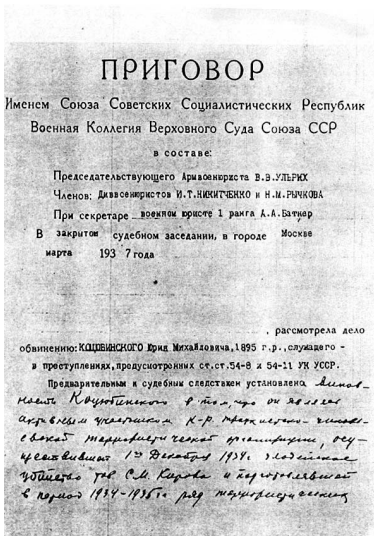
У цій справі Коцюбинський проходив першим серед 25 звинувачених. Як бачимо,. "Виновним себя признал частично". Дійсно, він визнав винним себе у діях до 1930 року та в підписанні "заяви 83", все інше – Ні. Так закінчився перший арешт Ю.М.Коцюбинського.

5 жовтня 1936 року Ю.М.Коцюбинського заарештували вдруге і теж без санкції прокурора. Це сталося в селі Каргасок у Сибіру, де він відбував покарання. Почали давати нові свідчення Логінов і Голубченко. Привезли Юрія Михайловича до Києва, у Лук'янівську в'язницю. Це був уже не державний діяч, не заступник Голови Уряду, це був сталінський в'язень, та ще й політичний. Всі звинувачення були набагато страшніші за попередні: інкримінується націоналізм і тероризм. Не витримав Юрій Михайлович – дав свідчення і на себе, і на інших. Коцюбинський визнав, що він справді очолював троцькістсько-терористичний центр на Україні, до складу якого, крім нього, входили Логінов, Голубченко. На одній з очних ставок з Наумовим, останній навіть сказав, що в 1934-1935 роках вони свідчили проти Коцюбинського, а тепер він їм віддячує.

В цей час у Москві "великий вчений-юрист" Вишинський, який обіймає посаду прокурора СРСР, дає розпорядження розпочати слідство над Г.Л. Пятаковим. Головне кредо "наукових праць" Вишинського було: "підозрюваний вважається винним, якщо сам визнав свою вину". Г.Л. Пятакова називають керівником терористичного центру СРСР і під час відрядження до Свердловська 12 вересня 1936 року заарештовують.⁸

Слідство і в Києві, і в Москві йшло дуже швидко. І хоча в справі Коцюбинського не було жодного факту

терористичного змісту, це слідчих не зупинило. Навіть забули, що під час першого арешту у Коцюбинського було вилучено наган і три пістолети з патронами (про це є документ у першій справі). Слідчі поспішали. Готувався великий показовий процес у Москві над Пятаковим та ін. Суд відбувся 23-30 січня 1937 року. Військова колегія засудила Г.Л. Пятакова та ін. до страти. Прізвище Коцюбинського згадувалося під час процесу кілька разів. Проте це не був суд над Коцюбинським.

7 березня 1937 року Юрію Михайловичу пред'явлено звинувачення.

Ось рядки з цього документу (мова оригіналу):

а) являється учасником контрреволюційної троцькистської терористическої організації, осуществившей 1 декабря 1934 года злодейское убийство С.М.Кирова...

б) будучи учасником указанной контрреволюційної організації, Коцюбинський на

протяжени 1933-1934 г. організував ряд бойових терористических груп в Харькове, Києве, готував терористическі акти протів руковідителів КП(б)У, а так же знав о підготівке членом українського трюккістського центра Голубченко терактів протів вождів партії і правительства...

г) как один из руковідителів трюккістско-терористического центра на Україні піддержував зв'яз через Пятакова с союзним трюккістско-терористическим центром, а так же с націонал-терористическим центром...

А наступного дня, 8 березня 1937 року, відбувся суд, який тривав 15 хвилин. Цього часу вистачило, щоб винести вирок:

вища міра покарання – розстріл.

Справка

Приговор о расстреле Коцюбинского Юрия Михайловича приведён в исполнение 8.III.1937 г. Акт о проведении приговора в исполнение хранится в особом архиве 1-го спецотдела НКВД СССР том N 2, лист 32.

*Нач. 12 отд. 1 спецотдела НКВД СССР
лейтенант госбезопасности*

Шевелев

Читає, мабуть, пам'ятає, що на пам'ятнику Ю.М.Коцюбинському на Новодівичому кладовищі дата його смерті – 1938 рік. Справа в тому, що після свого заслання О.П.Бош-Коцюбинська одержала листа, в якому було повідомлено, що Ю.М.Коцюбинський помер у 1938 році від раку шлунка. Копія цього листа з прокуратури СРСР є у справі.

Сьогодні можна почути легенду, що восени 1937 року в Лук'янівській тюрмі міста Києва один із в'язнів простукав по стіні прізвище "Коцюбинський".

Якщо це справді так, то ймовірно це був Роман Михайлович Коцюбинський. Що до Юрія Михайловича то, по-перше, вироки тоді виконувались швидко і, по-друге, навіть було в'язня, приреченого на смерть, везти з Москви, де відбувався суд, до Києва.

В березні 1939 року тодішній лідер українських комуністів М.С. Хрущов з задоволенням доповідав:

"...Успехи не пришли сами собой, они завоёваны в жестокой борьбе с врагами рабочего класса, с врагами крестьянства, с врагами всего нашего народа, в борьбе с агентами фашистской разведки – троцкистами, бухаринцами, буржуазными националистами... Украинский народ с ненавистью относится к буржуазным националистам, ко всем этим подлым шпионам – любченкам, хвылям, затонским и другой прочей нечисти. Эти изверги, отбросы человечества прокляты трудящимися Советской Украины.⁹

Сталінська гільйотина працювала безвідмовно. Серед живих не залишилося жодного члена уряду Радянської України, жодного члена Оргбюро ЦККП(б) України першого скликання. Таке ж становище і в обласних містах України. Якщо тільки подивитися на роки смерті Косіора С.В., Скрипника М.О., Чубаря В.Я., Постишева П.П., Затонського В.П. та інших діячів, то побачимо, що всіх їх не стало у ті страшні 30-ті. Цю цитату з виступу М.С.Хрущова наводжу марно: згадується прізвище працівника Народного комісаріату освіти – Хвилі. Справа в тому, що слідство доводило, ніби Ю.М.Коцюбинський був зв'язаний з українськими націоналістами саме через нього, Хвилю. Юрій Михайлович на допитах це підтвердив.

І кілька слів про долю його дружини – Ольги Петрівни Бош. Вони одружилися 1919 року. Весілля справляли у вагоні Затонського на Київському вокзалі. Обоє комуністи, на відповідальних постах, тому бачилися рідко, у перших рядах працювали за завданням партії. І, розглядаючи факт, чому Ю.М. Коцюбинського з посади голови Чернігівського губкому

перевели завідувачем Євгенія Бош з дочками Ольгою
земельного відділу до Полтави,

та Марією. 1903 рік.

я згадав розповідь одного старожила Чернігова В.В.Мисливського, який учився з Юрієм Коцюбинським у гімназії та знав його у часи громадянської війни. Він розповідав, що в чернігівський період роботи (1919) мати Ольги Петрівни – Є.Б. Бош та її сестра Марія Петрівна сварилися з Коцюбинським через те, що він приділяв багато уваги стороннім жінкам і навіть доповіли про це в ЦК партії та Ользі Петрівні. Подружжя посварилося. Через кілька років Ольга Петрівна захворіла на тиф і звернулася за допомогою до Юрія Михайловича, який тоді працював у Відні (про це пише у своїх свідченнях О.П.Бош, які є у справі). Коцюбинський вирішив, що дружина йому вибачила, через дипломатичну службу зробив їй паспорт, і Ольга Петрівна приїхала до нього. У Відні її вилікували, а в сім'ї настали спокій та злагода, які скріпило народження сина Олега. Коли подружжя жило в Москві під час навчання Юрія Михайловича в академії, вони взяли з дитячого будинку дівчинку, звісно давши їй прізвище Коцюбинська. До речі, після революції та громадянської

війни більшість партійців всиновлювали дітей з дитячих будинків. Коцюбинські не стали винятком.

Після того, як Коцюбинського заарештували, Ользі Петрівні багато хто радив розірвати шлюб: тоді, можливо, і вона і діти матимуть змогу спокійно жити далі. Але жінка вирішила інакше. Вона покинула столицю і виїхала до Хабаровська, де працювала завідувачкою відділу дитячих будинків. А в Москві в цей час закінчилися суд над Г.Л.Пятаковим та слідство у справі Коцюбинського. О.П.Бош звинуватили в тому, що вона агент Пятакова і приховала факт арешту чоловіка. Ольгу Петрівну виключають з партії і засуджують на 5 років виправно-трудового табору, а пізніше додають ще 5 років, з яких вона відсиділа 3. Всього О.П. Бош провела в таборі на Колимі 8 тяжких років.

Можливо тягар прізвища Бош теж діяв негативно. В Москві ще були живі люди які пам'ятали її матір та вважали, що дочка поділяє погляди Євгенії Богданівни.¹⁰

Повернувшись до Москви, О.П. Бош зупинилась у знайомої старої більшовички С.І.Гопнер. Почала клопотати за себе, чоловіка, роботу...

У справі Юрія Коцюбинського є перелік речей і одягу (чоловічого, жіночого та дитячого), відібраного після арешту. Вони залишилися в Україні. 1934 року уряд України переїхав з Харкова на схили Дніпра. А разом з ним переїхала і родина Ю.Коцюбинського. Тому Ольга Петрівна знала, що речі та одяг лежать на складі РНК України. А вона ж повернулася із заслання гола і боса. Звичайно, Бош звернулася з проханням повернути їй конфісковане. Недавній ув'язненій сплатили 11 тисяч карбованців – суму, на яку було оцінено відібране майно. Про реабілітацію та поновлення у партії ніхто і слухати не хотів, тому Ольга Петрівна ще довгий час носила ярлик ворога народу.

Померла вона 1966 року. Зараз живе лише онук Андрій Олегович Коцюбинський. Автор цього нарису зустрічався в Москві з А.О. Коцюбинським і має його візитну картку.

Є у справі Ю.Коцюбинського листи О.П.Бош – Коцюбинської та І.М.Коцюбинської з клопотанням про реабілітацію. Писали їх до різних інстанцій. Зокрема й до Голови Президії Верховної Ради К.Є. Ворошилова. У листах жінки характеризували і Юрія Михайловича, і Романа Михайловича як порядних людей, вірних ленінців, до кінця відданих партії і народу. І.М.Коцюбинська благала, щоб взяли свідчення у старих більшовиків, які добре знали братів, називала їх прізвища. В справі є свідчення О.Д.Стасової, Г.І.Петровського, С.І.Гопнер. Всі вони писали, що Коцюбинські ніколи не були зрадниками і ворогами народу і тому підлягають негайній реабілітації. Але є в справі й інші свідчення. Наприклад Булгакова, особа якого не встановлена, від 14.09.1954 р. (мова оригіналу):

"Являясь заместителем председателя Совета Народных комиссаров Украины, сын известного писателя Коцюбинский женат на дочери Евгении Богдановны Бош – Ольге Петровне. Находясь в Вене, являясь советским консулом, он помог вернуться на родину левым украинцам, бежавшим в Австрию. Среди них: Грушевский, Осип Назарчук, Евгений Петрушевский и генерал Греков. Возвратившись в Россию, Коцюбинский принимает активное участие в интригах Бош, которая готовила государственный переворот в пользу Троцкого. В заговоре участвовали Пятаков, Коцюбинский, Примаков, Антонов-Овсиенко. План заключался в следующем: арест членов Политбюро и свержение триумvirата: Сталина, Зиновьева, Каменева. После отказа Троцкого от этого плана Бош покончила с собой, а остальные участники были посланы

за границю: Антонов-Овсиенко в Варшаву, Примаков інструктором в армію Чан-Кайши, где работав под именем Эй Лина. Коцюбинский по своей просьбе был оставлен на Украине и получил назначение на должность Председателя Госплана. Когда возник вопрос о смещении Чубаря, против ожидания на должность председателя Совнаркома был назначен не Коцюбинский, а Панас Любченко. Коцюбинский становится его заместителем. В желании возвыситься, он поддерживает интриги Косиора против Постышева."

1953 року після смерті Сталіна був заарештований Берія, ЦК КПРС прийняв рішення про перегляд судових справ 1937-1938 років. Партійні організації і відповідні органи Ленінграда, Москви, інших міст та республік почали ставити питання про перегляд справ тих років. Був реабілітований секретар Ленінградського обкому ВКП(б) А.А.Кузнецов ("Ленінградська справа"), голова Держплану СРСР М.А. Вознесенський, голова Ради міністрів РРФР М.І.Родіонов...

А в Києві не поспішали, чекали вказівок з Москви. І тільки І.М.Коцюбинська з О.П. Бош-Коцюбинською продовжували бомбардувати бюрократичні мури.

15 жовтня 1956 року Юрія Михайловича Коцюбинського реабілітували, а в березні наступного 1957 року ЦККП України скасував рішення 1935 року і поновив Ю.М.Коцюбинського в партії.

І, нарешті, зауважу. "Дізнавшись" про те, що НКВС незаконно заарештовує та судить громадян, Сталін наприкінці 1937 року наказав зробити "чистку в органах". В Києві під ту чистку потрапили кати-слідчі Брук, Рахлін, Юринець та начальник секретно-політичного відділу УКДБ НКВС України Козельський. Це вони знуцаннями та катуваннями вибили зізнання з Коцюбинського. На початку 1938 року їх розстріляли.

Ось так склалася доля старшого сина класика української літератури – Юрія Коцюбинського.

"Вивчення архівних та документальних матеріалів періоду 30-40 х років підводить нас до такої думки: якби наші сучасники так фанатично вірили і боролися за самостійність України та її національне відродження, як вірило покоління 30-40-х у світлі комуністичні ідеали і в необхідність боротьби з українським націоналізмом, з такими людьми можна було б, як кажуть, гори звернути. На жаль, ентузіазм таких людей був фактично розстріляний, загнаний у концтабори, заляканий тотальною підозрілістю".¹¹

Загадки Новодівичого кладовища

На Новодівичому кладовищі в Москві стоїть пам'ятник Ю. Коцюбинському. Але ніхто не знає, де насправді поховали Юрія Коцюбинського. Через багато років після його загибелі на землі звівся цей скорботний пагорб. До речі, поруч могила тещі Юрія Михайловича – Євгенії Богданівни Бош (1879-1925 рр.). Вона – відомий партійний і радянський діяч, член першого уряду Радянської України. В роки громадянської війни входила до складу Чернігівського губкому партії. Її дочки – Марія Бош (у 1919 році була секретарем Чернігівського губкому партії) і Ольга Бош – бойовий товариш і дружина Юрія Коцюбинського.

А тепер – про скорботний пагорб Ю.М. Коцюбинському. Під скульптурним портретом напис: "Юрій Михайлович Коцюбинський. 1895-1938".

Дата народження, сьогодні добре відома. Ми знаємо, що наприкінці 1896 року у Вінниці в родині Коцюбинських народилась перша дитина, яку назвали Юрієм. Але про дату смерті і сьогодні точної відповіді ніхто не дасть. Одні стверджують, що він загинув в

1937 році, інші називають 1938 рік. Це пов'язано з тим, що в останні роки життя Юрій Коцюбинський став "зрадником". Слідчі органи вибили з нього "признання". А як це робилось, тепер стало відомо. Ось, наприклад, як вчинили з найкращим другом, а потім і родичем Юрія Михайловича Віталієм Примаковим. Його викликали зі Свердловська до Москви, нібито щоб призначити заступником командувача Ленінградським військовим округом і запросили на Луб'янку для вирішення "деяких питань". Є показання свідків, як Примакова виносили на

ношах зі слідчої кімнати: обличчя було закривавлене, одне око вибите й висіло. Над Юрієм Коцюбинським знущались у Києві, в Лук'янівській тюрмі.

Життєвий шлях Юрія Михайловича недовгий, але яскравий.

Дитячі та юнацькі роки він провів у Чернігові, куди батьки переїхали в 1898 році. Тут, в Чернігові, народились його сестри Оксана (в майбутньому дружина Віталія Примакова), Ірина та брат Роман. Після закінчення гімназії Ю. Коцюбинського мобілізували до армії. На початку 1917 року він закінчив в Одесі школу прапорщиків і був направлений в Петроград, де на той час відбувались усім відомі великі події. В 21 рік Юрій Коцюбинський стає Народним секретарем першого Українського Радянського Уряду, а в 22 роки – головнокомандувачем Збройними Силами Української Республіки. З 1920 року він на дипломатичній роботі. Працює у Варшаві, Відні, а з 1929 року в Держплані УРСР. Тут він працював до 1934 року, коли став жертвою безпідставного звинувачення.

Це була інтелігента, культурна людина, до якої тягнулися всі: і селяни, і робітники, і, звичайно, інтелігенція. Є спогади, що в приймальній, наприклад, голови Держплану УРСР часто можна було побачити артистів, письменників, музикантів. Бував тут і Павло Григорович Тичина, дуже сором'язлива людина. І хоча вони були знайомі з юнацьких років, Тичина сідав десь у куточку приймальної і чекав, коли з кабінету вийде у якійсь справі Юрій Михайлович і запросить його, Тичину, до себе, і допомагав поету в ті голодні і холодні роки...

У Києві є вулиця, яка з 1961 року носить ім'я Юрія Коцюбинського, але пам'ятника немає. Війська під керівництвом Юрія Коцюбинського на початку 1918 року звільняли Київ від частин Центральної ради, але радянський уряд "ворогам" пам'ятників не ставив. Ось така доля Юрія Михайловича Коцюбинського, якому міг би позаздрити навіть Наполеон – у 22 роки стати головнокомандувачем! Але у 40 років він був звинувачений у зраді...

Дані, які наводить І. Цюпа в своїй книжці „Через терни до зірок”

1917, травень – Коцюбинський дістав призначення молодшого офіцера 180-го запасного піхотного полку.

1917, жовтень – листопад – Коцюбинський – комісар Семенівського полку. Член Військово-революційного комітету. Командир червоногвардійського Московсько-Заставського району.

1917, грудень – Харків. Юрій Коцюбинський – Народний секретар першого Українського уряду.

1918, січень-березень – Юрій Коцюбинський – головнокомандувач збройних сил Української республіки.

1918 – Коцюбинський – Народний секретар. Член ЦК КП(б)У. Організатор підпільної роботи на Україні.

1919 – Коцюбинський – Секретар Чернігівського губкому партії, член реввійськради Українського фронту.

1920 – Коцюбинського обирають головою спеціального представництва Української республіки при Наркомнаці РСФРР. Згодом він – голова дипломатичної місії Української республіки при Раді Народних Комісарів РСФРР.

1922-1927 – Коцюбинський – повноважний представник Української Радянської республіки у Австрії (Відень). Згодом – перший радник повпредства СРСР.

1929 – Юрій Коцюбинський працює у Держплані УРСР та Наркоматі земельних справ. Згодом він – заступник наркома та заступник голови Держплану.

1933-1934 – Коцюбинський – голова Держплану, заступник голови Ради Народних Комісарів України. Член Оргбюро ЦК КП(б)У.

1935 – Юрій Коцюбинський стає жертвою безпідставного звинувачення.

1937 (1938) – Смерть Юрія Михайловича Коцюбинського.

Молодший син і брат.

У вересні 1901 року на Сіверянській, 3 в Чернігові в сім’ї Коцюбинських народилася четверта дитина, хлопчик,

якому дали ім'я Роман. Ірина Михайлівна Коцюбинська згадує, як через рік, а їй тоді було десь три з половиною роки, в їх оселі був піп, який хрестив Ромцю. Це була якась таємнича і урочиста подія, яка є першим спогадом її дитинства. Ромця був найменшим, найулюбленішим сином, онуком і братиком. Спав він у кімнаті разом з бабусею Гликерією Максимівною, яка пестила його, як могла. І він завжди був готовий допомогти старенькій сліпій жінці. А ще він дуже любляв, коли тітка Ліда садвила його собі на коліна, і вони слухали казки та пригоди, що їх розповідав батько – Михайло Михайлович.

У дитинстві Рома часто хворів, і тоді хату обсідали тиша і нудьга – Ромі не здоровиться. Може тому з дитинства всією душею віддався книжкам, любив, коли йому читали, а вже як навчився читати сам – від книжок його не можна було відірвати. Йому доручили завідувати домашньою бібліотекою. Роман цим дуже пишався і добре виконував свої обов'язки. А ще він дуже любив гратися із собаками Джальмою та Боксом, працювати на своїй грядці та мріяв, щоб його грядка була не гірша, ніж у брата Юрія, хоч той і був старший на 5 років. Найтепліші дитячі стосунки склалися у нього із сестрою Іриною, а потім, коли у неї з'явилися свої дівочі інтереси – крутитися перед дзеркалом, заплітати банти – знову поринув у світ книг.

У дев'ять років (1910) успішно склав вступні іспити до гімназії, де вже навчався Юрко. Знайомий лікар порадив батькам перед заняттям відвезти дітей до моря на відпочинок та лікування. Отож уся сім'я відпочивала у Криму. В гімназію він ходив разом із сестрою: будинки гімназій були поруч на Валу, біля пам'ятника Пушкіну. Пізніше почав ходити сам, бо Юрій, Віталій Примаков та Оксана мали свою компанію, а Ірина віддавала перевагу подругам. Романові, як то кажуть не було пари. Отож залишався з книжками та мріями. Міг годинами слухати

гру Оксани на роялі, сам мав неабиякі здібності до музики та поезії. А ось сили та рішучості набирався у старшого брата та його друга Віталія.

1913 року помирає батько. Роман пише листа Горькому, де зовсім не по дитячому скаржить на те, що нема на могилі пам'ятника людині, яка дорога не тільки сім'ї, а й своєму народові.

З невеликими інтервалами пішли з життя улюблена тьотя Ліда (1916), бабуся (1917), Оксана (1920), мама (1921). Все це розхитало і без того слабке здоров'я юнака. Та не до лікування було!. Революція, громадянська війна, голод, холод... Багато довелось пережити в молоді роки. Але, незважаючи на це, Роман Коцюбинський усім серцем, усією душею поринає у вир нового життя.

1919 року вступає до партії більшовиків, працює на комсомольській ниві у Чернігові, Москві, навчається у комуністичному університеті імені Свердлова. За протекцією Віталія Примакова, який і після смерті Оксани не цурався Коцюбинських, і завжди ставився по-рідному до Юрія та Романа, партія направила його до армії. Роман стає воєнкомом корпусного господарства Першого кінного корпусу Червоного козацтва. Як пам'ять про ті роки, у нього залишився револьвер системи "Наган" № 4379.

А потім Одеса – місто біля моря, де за дорученням партії Роман проводить культурно-просвітницьку роботу серед населення та військових. Тут він працює в редакції газети "Чорноморська комуна", яка виходить українською мовою. Як журналіст, Роман багато друкується і користується великою популярністю серед читачів. Пізніше, намагаючись вибити у нього зізнання про "контрреволюційну діяльність", енкаведисти пригадують йому цей чотирирічний період перебування в Одесі.

Далі був Харків. Як добре все складалося на початку! Рідний брат Юрій – серед керівників України, Роман навчається в аспірантурі (ВУАМЛІН) Всеукраїнської асоціації молодих літераторів та науковців. Після її закінчення його призначають директором наукової бібліотеки, а згодом переводять на відповідальну посаду – завідувача Книжкової палати України.

Р.М. Коцюбинський

А як же особисте життя? Роман одружився з Ніною Олександрівною Андреевою, яка була медсестрою. Ставилася до нього, як лікар до хворого (до речі, у Романа діагноз – психоневрастенія). Стосунки між ними були по-людськи добрими, але чи було кохання? Дітей не мали, тож взяли хлопчика з дитячого будинку. Проте і він не зміцнив їх родини. І тут на життєвому шляху Романа Михайловича з'явилась Олена Писаревська (1907). Дочка професійних революціонерів, вона навіть народилася в тюрмі, куди її вагітну матір ув'язнили після замаху на Столипіна.

"12 августа 1906 года на даче, занимаемой Министром на Аптекарском острове, близ Санкт-Петербурга, была брошена бомба. П.А. остался невредим, но были ранены его дочь и сын. Производившие раскопки, низшие чины ближайших полков обнаружили под развалинами дома 27 трупов и 32 раненых с разными тяжкими повреждениями".¹³

Виховувалася в дитячому будинку в Горках під Москвою. Закінчила робітфак та інститут газової

промисловості. Вийшла заміж, але через три роки залишилася вдовою: її чоловіка, одного з перших російських дипломатів, вбивають у Литві, і 22-річна жінка залишається одна з сином Ерленом.

Роман і Олена зустрілися в Харкові. Зустрілися і покохали одне одного. Проте партійному керівництву не подобалося, що одружений чоловік залицяється до вдови, тоді, як на нього чекають удома. Заступився старший брат Юрій, хоч мав на цей час свої неприємності: із заступника голови Держплану, його перевели на посаду заступника наркома землеробства.

У вересні 1933 року Р.М.Коцюбинського не обійшла "чистка у партії". Його звинуватили у притупленні більшовицької пильності до ворогів, які пролізли на усі ділянки роботи ВАУМЛІН, навіть до бібліотеки(!); у недостатній боротьбі з націоналістами. Але тоді Романа Михайловича у партії залишили: ще при силі був старший брат. Наприкінці квітня 1934 р. Олена подарувала Романові сина Юлія. Але радий чоловік не міг оточити увагою родину: весь час забиравла робота. Тому Роман Михайлович проситься за станом здоров'я надати йому іншу посаду. Так він стає директором музею М.М.Коцюбинського у Вінниці. Поринає у музейні справи. Перш за все потрібно було вирішити кадрові питання. Ним особисто була "виявлена" відкрита "єфремівщина",¹⁴ яка панувала тут. Від керівництва були повністю усунена колишній директор музею Х.М.Коцюбинський та її прибічники, які, на думку Романа Михайловича, були ідеологічно ненадійними. За допомогою відділу культурної пропаганди обкому він перетворив музей на справді науково-партійний заклад, подав творчість М.М.Коцюбинського з партійних позицій, у дусі інтернаціоналізму та активної боротьби з українськими націоналістами. З усією рішучістю він усунув з музею весь "націоналістичний мотлох" – таких

апологетів націоналізму, як Грушевський, Лозинський та інші. А ці ж люди складали інтелектуальний потенціал українського народу. Як бачимо, Роман Коцюбинський був сином свого часу і явно перегнув у своєму догоджанні владі. Проте головне, що зумів зробити Роман Михайлович, це достойно підготуватися до 70-річчя з дня народження Михайла Михайловича. Святкування ювілею 17 вересня 1934 року Роман Михайлович вважав найрадіснішим днем з усіх своїх директорських днів. Музей тоді відвідало близько 5000 тисяч чоловік. Люди їхали звідусіль: Києва, Чернігова та інших міст, як України, так і Росії.

З листопада до Вінниці надійшло розпорядження (мовою оригіналу):

Уволить с этого числа от обязанностей директора музея и заповедника Коцюбинского М.М. в Виннице Коцюбинского Р.М.

3 ноября 1934

2.

Підписав це розпорядження народний комісар освіти України В.П. Затонський, який не так давно направляв Р.М.Коцюбинського сюди. Скривджений директор їде шукати правди до Києва, нової столиці, і 9-го листопада потрапляє на прийом до... Затонського. Той повідомив: щойно розкрито контрреволюційну організацію, до якої причетний і Юрій Михайлович. На карбі Романа теж низка підозрілих дій: Кадрові прорахунки у ВУАМЛІНі, темні місця під час чистки партії, яку менший Коцюбинський проходив дуже важко, підтримка троцькіста Барвицького у влаштуванні до наркомату освіти. Це й стало причиною звільнення. Коли Роман Михайлович запитав, чи було б прийняте таке рішення,

якби Юрія не зняли з роботи. Затонський відповів відверто й чесно: "Ні." Знервований і збуджений загрозливим передчуттям, підбурюваний сліпою вірою у справу партії, якій Роман був фанатично відданий молодший брат піддає безпідставним сумнівам порядність та невинність Юрія. Роман покvapливо звинувачує його в контрреволюційній діяльності, у відході від партійної лінії.

У Вінницькому облархіві є листи, які підтверджують це.

Враховуючи розкаяння, запевнення у вірності справі партії, Романа Михайловича направляють до Дніпропетровська на посаду завідувача відділу соціального забезпечення. Важко сказати, чи встиг він там розгорнути роботу, бо вже у лютому наступного 1935 року Р.М.Коцюбинський приїздить до Запоріжжя, де його мали обрати заступником голови Ротфронтівського райвиконкому, який щойно створили. Така була вказівка обкому партії.

До роботи Роман Михайлович не приступив, бо його не обрали, але енкаведистам роботу дав: ті заповідливо заходилися з'ясовувати, хто в обкомі рекомендував не зовсім благонадійного на цю посаду. Зрозуміло, це було після нової вказівки обкому – Коцюбинському дорогу перекрити...

У цей час поталанило дружині Олені Євгеніївні, якій запропонували місце економіста на обозному заводі Молочанська. Це давало родині якісь кошти на прожиття. А Роман Михайлович влаштувався у Молочанську токарем, влившись таким чином у лави "гегемона". Може, такий хід справ і був причиною того, що невдовзі йому доручають створити при заводі школу фабрично-заводського навчання /ШФЗН/ і призначають її директором.

Півтора року в родині Коцюбинського порівняно спокійно: придбали меблі, устаткували житло. Усією

сім'єю їздили до Бердянська, де Роман Михайлович трохи підлікувався.

Він намагався не думати про арешт брата, про те, що переслідують чесних людей. Продовжував вірити партії.

А тут і нова "сталінська" Конституція! 5 грудня 1936 року стає всенародним святом демократії і справедливості.

Рівно через тиждень, 12 грудня, демократія проявилася на повну силу: Романа Михайловича арештовують, роблять обшуки вдома, на роботі, виключають з партії. Новий 1937 рік він зустрічає у... Лук'янівській тюрмі. Як поводитися тоді з в'язнями, добре відомо: нічні допити, вибивання зізнань, приниження і знущання.

У запорізькому архіві є справа – "Уголовное дело № 32208" по звинуваченню громадянина Коцюбинського Р.М. за статтями 54-8 і 54-11 К.К.УРСР. Допити, що почалися 22 грудня 1936 року, закінчилися 15 серпня 1937. Весь цей час у Києві, Вінниці, Запоріжжі, Одесі, незважаючи на загострення хвороби, Коцюбинський тримався гідно і досить мужньо. Ось кілька рядків протоколу допиту в Києві, які оприлюднив онук Романа Михайловича – Ігор Юлійович Коцюбинський (мова оригіналу):

Вопрос: Следствием установлено, что вы, до вашего ареста, являлись участником националистической – троцкистской организации, подготовлявшей террористические покушения на руководство партии и советского правительства на Украине. Вы признаёте себя виновным в этом?

Ответ: Нет, я не признаю себя виновным в этом.

Вопрос: Известно, что некоторые из ваших близких родственников являются активными участниками контрреволюционного заговора, подготовлявшими убийство тов. Сталина... Что Вам известно по этому вопросу?

Ответ: Мне известно из прессы, что мой брат Юрий Коцюбинский является одним из руководителей националистической организации. Никаких иных данных кроме указанных о нём, а равно и других родственников, я не имею.¹⁵

Не виключено, що в цей час у одній із камер цієї в'язниці сидів і Юрій Михайлович, якого вже готували до поїздки в Москву – для суду і для розстрілу.

У справі Ю.М.Коцюбинського, яка зберігається у київському архіві, є матеріали про молодшого брата: свідчення Самутіна, Зворотного, Бегейла, Петренка. Слідчі намагалися знайти компромат на Романа Михайловича, коли він працював у Одесі, Харкові, Вінниці, Молочанську. Допитували ночами, щоб дужче виснажити, а то й замучити хвору людину. І ось у серпні 1937 року слідчі Давидов та Бондаренко, нарешті, почули те, чого вони прагнули протягом восьми місяців: Роман Коцюбинський "зізнався", що у 1927 році проводив в Одесі "українізацію по лінії культури". Звинувачувальний висновок затвердив заступник начальника управління НКВС по Вінницькій області Морозов та помічник прокурора СРСР Раєвський.

Суд відбувся в Одесі 26 вересня 1937 року. Останні слова Коцюбинського Р.М. були такими (мова оригіалу):

"Тяжесть имеющихся против меня улик велика. Доказать неосновательность этих улик нечем. Прошу вынести справедливое решение по моему делу."

Він не знав, що навесні розстріляли брата Юрія. Це ж саме чекало його.

"Исходя из изложенного и руководствуясь ст. 296-297 П.К.УССР Военная коллегия Верховного Суда СССР приговорила Коцюбинского Романа Михайловича к высшей мере наказания – РАССТРЕЛУ, с конфискацией всего, лично ему принадлежащего имущества"

Наступного дня, 27 вересня 1937 року, вирок було виконано. Це засвідчено довідкою, яка є у справі. Незадовго до цього Романові Коцюбинському минуло 36 років...

Заарештували і Олену Євгенівну Писаревську. Тримали її в Мелітопольській в'язниці чотири місяці. Допитували, та свідчень проти чоловіка чи родичів не отримали. Не добившись зізнання, пропонували стати таємним агентом НКВС – не вийшло. В цей час Москва змінює керівництво НКВС. Берія, новий керівник, починає "чистку" в органах. В лютому 1938 року повністю сива тридцятирічна жінка вийшла з брами в'язниці...

"Матір випустили через півроку. Вона забрала нас зі спецзакладу для дітей ворогів народу. Втретє, мама вийшла заміж за директора фанерного заводу. Потім вона пояснила нам, що просто не мала іншого виходу – батька розстріляли, треба було якось вижити..." – зі спогадів Юлія Романовича Коцюбинського.

Коли почався процес реабілітації засуджених у 1937-1938 рр., Ірина Михайлівна Коцюбинська в одному з листів-прохань писала: *"Якщо живий Роман Коцюбинський, то прошу надати дозвіл на побачення."* Вона сподівалася на диво.

А після розстрілу братів ідеологічна партійна машина вирішила добити родину Коцюбинських. У

1938 року видано книжкою інтимне листування М.М.Коцюбинського з О.І.Аплаксіною (1881-1973). Водночас не без допомоги тієї ж машини з'явилися чутки про "любовные отношения" В.У.Коцюбинської та С.О. Василевського, голови селянського банку в Чернігові.

Минули роки... Реабілітували Юрія і Романа Коцюбинських. Сьогодні ми згадуємо їх. Ми будемо пам'ятати їх завжди. Як пам'ятає Андрій Олегович Коцюбинський – онук Юрія... Як пам'ятає Антоніна Іллівна Коцюбинська – невістка Романа, як пам'ятають її діти та онуки: Ігор Юлійович, Ольга Юліївна, Владислав, Дмитро, Ірина. Життя триває...

P.S. На закінчення пропоную владним структурам допомогти в ці непрості часи науковцям музею М.М.Коцюбинського попрацювати в архівах Москви, Києва, щоб відкрити нові факти з життя дітей класика української літератури.

Сестри

Вони і схожі, і різні. Схожі тим, що любили прекрасне, багато читали, займалися музикою, знали іноземні мови, гарно виконували різні пісні, тягнулися до знань і раділи, коли до їх оселі приходили люди, які могли розповісти багато цікавого.

Чому різні? Одна дуже романтична, писала вірші, а на фортепіано грала так, що всі заслуховувались. Під впливом почуттів вона йшла на все, навіть не думаючи про наслідки. Друга, перш ніж щось зробити, все продумувала, зважувала і тільки потім приймала рішення та починала діяти.

Та головне, що їх об'єднувало – це прізвище Коцюбинські.

Оксана та Ірина. Радість і клопіт матері і батька. Дві красуні-щебетухи, які дитячим сміхом, біганиною збуджували оселю і підносили настрій. Різниця у віці незначна, трохи більше року. Оксана народилася 28 квітня 1898 року, а Ірина – 12 липня 1899. До навчання у гімназії вони гралися разом, а потім ще й з молодшим братиком Романом. Проте роки взяли своє: вже в гімназії Оксана потягнулася за старшим братом Юрієм. Ось якою пам'ятає Оксану Ірина Коцюбинська (мова оригіналу):

Оксана та Ірина Коцюбинські

"Весёлая, живая, она отличалась чутким, живым характером, честностью, прямотой. И какой-то особенной непосредственностью. Дружила она с Юрием, Виталием и другими ребятами, среди которых чувствовала себя прекрасно.

Эта девочка-сорванец то стреляет с ними из лука, то запускает змея, а то носится наперегонки. Подростком, она с ребятами неустанно скачет по полям

и лугам без седла, по-мужски, прекрасно держалась на лошади. Часто была инициатором длинных пеших переходов молодёжи по лесам и ближайшим сёлам, участвовала в первомайских массовках на лодках по реке Десна".

За ці походи мати робила їй зауваження та доводила, що вона дівчина, а не хлопець. І тоді Оксана сідала за рояль та годинами грала улюбленого Шопена чи бігла в сад писати вірші або читати класику. Плакала разом з Анною Кареніною, переживала за героїнь Золя, Бальзака. А пізніше потайки стала читати те, що читали старший брат Юрій та Віталій Примаков: Добролюбова, Герцена, Белінського, Войнич.

Її можна було образити словом, і тоді вона замикалася у собі, ненавидячи кривдника. Такі стосунки склалися в Оксани з вчителькою географії в гімназії Кранковською. Дівчина навіть перестала вчити цей предмет, а біля дошки вперто мовчала. Це призвело до того, що у класі була призначена переекзаменовка з географії. І тільки після довгих розмов з батьками вона здалася та таки склала той екзамен. Імпульсивна, Оксана сприймала все близько до серця. Коли помер батько, лікареві довелося приводити до тями непритомну Оксану, саме тоді вона тяжко захворіла. Оксана ніяк не могла зрозуміти, як така красива, талановита, шанована людина може померти. Як тепер жити? На згадку про батька вона залишила собі його перстень. Дівчина була єдиною в гімназії, хто носив прикрасу: і вчителі, і директриса знали, що все одно вона її не зніме.

Втративши чоловічу підтримку батька, Оксана знаходить її у старшого брата, а пізніше і у Віталія Примакова. Вона ніколи не соромилась, коли Віталій доводив її до дверей гімназії або зустрічав після занять.

А ще в гімназії довгий час згадували її реферат "Поезія Тютчева". Вчителька Станіслава Іванівна тоді вийшла на сцену і сказала: "Запитань немає. Що можна сказати про цей реферат? Де поезія Тютчева, а де поезія Оксани Коцюбинської – не відрізнити!"

Їй пророкували дорогу батька, літературне майбутнє. Не судилося. Пізніше, щоправда, вона дійсно деякий час працюватиме у редакції газети "К оружию!", і її статті хвилюватимуть червоноармійців та закликатимуть їх до бою. Але... Поки що ж – заняття у гімназії, участь у літературній студії, яку вів молодий поет Павло Тичина.

Після 1913 ще один жахливий для Оксани рік – 1915. 14 лютого заарештували Віталія і відправили у село Шелаєво Єнісейської губернії, а потім в Абань. Дівчині було тоді неповних сімнадцять. Вони не бачились два з половиною роки, тільки писали одне одному листи, та хіба ж можна сказати в листі все, що хочеш?

За цей час Оксана дорослішає, змінюється все її життя. 1916 року вона закінчує навчання в гімназії. В одному з листів до Максима Горького, з яким листувалася, написала: "Хочу знати багато...Хочу бути щасливою, хочу вміти допомогти людям, хочу жити по-людському".

Влітку 1916 року Оксана їде до Москви вчитися в університеті Шанявського. Цей університет (1908-1918) існував на кошти ліберального діяча народної освіти А.Л.Шанявського (1837-1905). Сюди приймали осіб незалежно від статі, національності та політичних поглядів. Університет давав можливість здобути вищу та середньо-спеціальну освіти.

Наприкінці 1916 року Оксана їде до Петербурга в гості до Горького. Влітку багряного 1917 року повертається із заслання Віталій, одразу ж до Чернігова, до Оксани. В серпні Оксана, Віталій та Ірина пішки пішли в село Шумани, де жила родина Примакових. Віталій косив, а

дівчата в'язали снопи, ходили в нічне. Мабуть, це були останні солодкі дні для закоханих...

Оксана вступає у партію. Жовтневі події, громадянська війна – починається для Оксани доросле, важке і дуже коротке життя. Де вона тільки не була, куди тільки не кидала її доля. За завданням партії працювала в Києві у Центральній раді, передавала більшовикам секретні дані. Пізніше Софія Русова з обуренням напише про це. До речі, коли Ірина Коцюбинська добивалася реабілітації братів, то, стверджуючи, що Коцюбинські ніколи не були націоналістами, наводила критичні слова Русової про Оксану. Ці матеріали є в Київському архіві у справі Ю.М.Коцюбинського.

В 1918 році Оксана Коцюбинська була зв'язковою між червоним козацтвом та повстанським комітетом. Ось як згадує її Шура Ситниченко, яка в роки громадянської війни та становлення радянської влади на Україні разом з Оксаною Коцюбинською була у вирі революційних подій:

"Оксану я дуже любила, та й хіба можна було її не любити?.. Вся її краса і привабливість – це чудове поєднання яскравих барв. Її зовнішність була такою довершеною, що навіть в тисячному натовпі відразу помітиш і замилуєшся. Вперше я побачила її влітку 1918 року, приїхавши з кївського поділля до Москви... ввійшла дівчина з яскравим бантом у чорному волоссі і з великим букетом польових квітів."

А на початку грудня вони зустрілися вже на Україні.

"...Того ж дня ми перейшли на "ти" і зразу ж подружилися. Оксана теж була політруком... Жила вона в одному з штабних вагонів, здається, у вагоні редакції "К оружю!" І-ої української Червоної Армії, якою

командував Антонов-Овсієнко. У штабі ми і зустрічалися. Двічі чи тричі разом завантажували теплушку літературою, газетами, обмундируванням, зброєю. Мене зустрічали червоноармійці з саньми і допомогали розвантажуватися, а Оксана їхала далі. У своїх частинах ми не тільки роздавали літературу, а й проводили читання й бесіди, а під час бою підбирали на тачанку поранених і надавали їм допомогу."

І, зрозуміло, дуже багату згадує про свою Оксанку Віталій Примаков, якому, до речі, друг Юрій Коцюбинський колись сказав: "Її обранець матиме несхибний показник, чи зрадило його чисте сумління, чи ні. Тільки він хоч трішечки покривить душею – вона його кине..."

І справді Оксана мало не кинула Віталія, дізнавшись, що той написав кілька листів Шурі Ситниченко. І з нею теж ледве не порвала дружбу, поки їй, Оксані, не довели, що то були листи не коханця, а товариша по боротьбі за краще майбутнє людства. Віталій тоді дуже сильно перелякався, в бою так ніколи не лякався, як тоді. Ось як він згадує Оксану:

"...їй хоч вона заспокоювала мене часом своїм цілющим Шопеном, сама була не менш за мене вигадлива на несподівані витівки. Ще як навчалась у гімназії, залізла під стіл у кімнаті, де вчитель алгебри Сахнович диктував комусь умови екзаменаційних задач... А в Києві (слава богу, їй було вже всі дев'ятнадцять!) узяла собі за моду спускатися за трамваєм по крутій Прорізній від Золотих воріт до Хрещатика, стоячи на буфері й учепившись за трос від дуги..."

...У Оксаниних очах було все: зрілий розум і дитяча наївність, бунтівливість і лагідність, здатність на покарання і прощення. Тільки тепер сліз не було. Сліз я в

тих очах ніколи не бачив. Навіть потім, коли на її сильних руках помирали мої козаки або, коли випроваджувала мене у рейд, з якого я скоріше міг би не повернутися живим, ніж повернутися. А я ж добре знав, що я важу для неї...

...Ось тягне на шинелі пораненого. Тягне і тягне маленькими міцними руками, тягне кременого, важеного, ще важчого через те, що непритомний, нерухомий, як труп. Уперто тягне по слизькому глинищу вгору... На мокрій від мжички землі сліди куль, частих куль – наче ось в тій землі зароїлися. А вона іде на весь зріст, не озираючись, і я добре її бачу, навіть уже без бінокля, і ледве стримуюсь, щоб не податися назустріч..."

Наприкінці 1919 року в холодній та голодній Москві опинилися Віталій з вагітною Оксаною. Ірина з матір'ю Вірою Устимівною, щоб якось допомогти голодуючим, прислали з Казані шинку. В цей час в Москві були і Юрій, і Роман з дружиною Ніною, і Абрам Данішевський – чоловік Ірини. На сімейній нараді було вирішено усю шинку віддати вагітній Оксані, якій треба краще харчуватися. І, як пише Ірина Михайлівна, Оксана отруїлася цією самою шинкою та померла, проте довідки-свідчення з лікарні немає. В 60-ті роки, автору цих рядків музейні працівники розповідали, що Оксана знепритомніла у ванній кімнаті і вдарилася головою об край ванни. Врятувати її лікарі не змогли.

Поховали Оксану Михайлівну Коцюбинську, якій ще не було навіть 22 років, на Ваганьківському кладовищі. Першою з дітей Коцюбинських вона пішла з життя.

Колись, у 1916 році, під час зустрічі Оксани з Горьким, Олексій Максимович подарував їй дуже дороге намисто. Після смерті Оксани Примаков відвіз намисто і перстень на схованку в Шумани, своїй матері. Та, на жаль, як повідомив Ірині Михайлівні молодший брат Віталія і

намисто, і перстень десь зникли. Таким чином від Оксани залишилося лише кілька листів, віршів та людська пам'ять...

А тепер розповідь про молодшу сестру Ірину, яка дуже раділа, коли батько привозив їй та братам і сестрі із своїх подорожей подарунки, якісь екзотичні речі. Так вийшло, що в дитинстві вона здебільшого гралася сама: у Юрка та Оксани були свої інтереси, а Ромця був занадто малий – не цікаво. Ось вона і гралася, тихенько наспівуючи сама собі, ходила по садку, милувалася квітами та мріяла про майбутнє доросле життя. Коли до батька приходили люди, Ірина тихенько сідала ближче до батька і уважно слухала. А ще вона дуже любила, коли батько та бабуся курили і вели свої дорослі розмови. Вона приносила їм сірники та сідала поруч. Та найбільшим щастям для неї було, коли тітка Ліда казала, що сьогодні вони йдуть гуляти до міста. Ірина довго одягалася, крутилася біля дзеркала та всіх запитувала, які ж стрічки їй заплести. Одного разу, гуляючи біля Катерининської церкви... Проте хай сама Ірина Михайлівна розкаже про це:

"Тётя Лида гуляла со мной и Оксаной возле Екатерининской церкви. Издали мы увидели на скамейке женщину в чёрной юбке. С нею девочка 3-4 лет. Обе женщины пристально смотрят друг на друга. Ни одним движением не выдавая себя... Нас, подростков, от страха бьёт лихорадка".

Та жінка була рідна сестра батька – Ольга Михайлівна, що переховувалася від поліції. Ірина знала, що батько одного разу вже визволяв тітку Олю з в'язниці, заплативши 1000 рублів, іншого разу потрібно було заплатити вже 2000, і все закінчилося тим, що Ольга виїхала за кордон за документами тітки Ліди та зникла з

очей поліції. Цю таємницю знала маленька Ірина, можливо, не все розуміла, проте знала.

В гімназію Ірина вступила 1908 року, закінчивши навчання у 1917. По закінченню вона отримала посвідчення вчительки російської мови та математики. Вчилася дівчинка посередньо, бо трохи ледарювала. Розуміла, що вчитися треба, от і вчилася. Та на відміну від подруг, що заводили розмови про хлопців, Ірина захоплювалася читанням і не тільки класиків. Мрії її відрізнялися від мрій інших членів родини. Хотілося мати власний будинок, розкішні меблі, вишуканий одяг, прекрасний посуд. Вона завжди першою сідала за стіл і, поки родина збиралася, милувалася серветками, посудом. Після закінчення гімназії Ірина виходить заміж за Аврама Данішевського, який теж мешкав на Сіверянській вулиці. Це була одна з найбагатших родин у Чернігові! Власники кількох будинків, магазинів і не тільки. В книжці В.К.Пухтинського (він був сином засновника і директора торгової школи) "Дней минувших были и анекдоты" є такий запис (мовою оригіналу) :

"Вдова врача Данюшевского владела универмагом – её магазин представлял собой "Мьор и Мерилиц" в миниатюре.

С именем madame Данюшевской, как её принято было называть, связана такая курьёзная история.

Madame, переросши немного "бальзаковский" возраст (ей было уже за 50), женила на себе сына

приказчика – 17 летнего Хацкеля Гальперина, носившего по торговой школе, где он учился, кем-то остроумно придуман-ную кличку "Куриный хвост"; сделавшись "принцем – консортом" при madame, щупленький "куриный хвост" стал хозяином над своим отцом".

Отже, Аврам та Ірина одружилися.

Аврам Данішевський

Весілля було гучним і довгим, їздили на фаетонах по місту, весело співаючи пісень. А незабаром революція, громадянська війна... Аврам пішов у червоне козацтво до Примакова, а Ірина з двомісячним Юрком та матір'ю тікають від денікінців за Волгу. Живуть в Сарапулі та Казані. Настало зовсім інше життя, яке не снилося і в найстрашнішому сні. В Чернігові ходили чутки, що в садибі Коцюбинських Данішевські заховали скарб, та, швидше за все, це дійсно тільки чутки. Аврам служив у трибуналі Червоного козацтва, пізніше в органах на відповідальній посаді. Як і Ірина тяжко пережив смерть старшого сина Юрка, що не дожив до 4-х років. Залишився Флоріан, Флорік – найбільша любов матері.

Повернувшись на Україну, жили в Чернігові, Вінниці, Проскуріві, Полтаві. Аврам працював у прокуратурі. Життя потроху почало налагоджуватися. З-за кордону повертається Юрій Коцюбинський, і його призначають на урядові посади в Харькові. Туди ж переїжджають і Данішевські-Коцюбинські. За допомогою брата одержали житло, гарну посаду для Аврама. Після переїзду уряду до Києва туди ж тягнуться і Коцюбинські-Данішевські.

І ось осінь 1934 року... Настають важкі часи для Юрія, потім для Романа. Як жити в цих умовах? Аврама виганяють з роботи. Настає суцільний вакуум, він стає чужим і для своїх, і для чужих. З одного боку – родич "ворогів народу", з другого – енкаведист. Роботи немає. Їх

прізвище відтепер тільки Данішевські. Щоб вижити Данішевські свідчать, що практично не мали зв'язку з братами, нічого про їх життя та плани не знають. Мабуть, переконливо, бо обшуків у них не робили (так і збереглися фотокартки тих часів). Час ішов , а жити якось треба було. Необхідна їжа, робота, бо, "якщо не будеш будувати соціалізм", можуть посадити.

Пізніше Флоріан Аврамович згадував:

"Батьки довго не могли знайти роботу. Я навчався в школі та художній студії, бо мав потяг до малювання. Батьки мого однокласника, лікарі, організували мені роботу – виготовляти наочні посібники-таблиці для курсів удосконалення докторів. На ці більш ніж скромні заробітки і жили. Пізніше батьки влаштувалися у артіль, яка виготовляла кнопки. Ходив із закривавленими руками, заробляв копійки. Трохи легше стало, коли матері вдалося влаштуватися касиром у фотоательє."

Та Ірина Михайлівна поступово дечого добивається. У 1939 році вступає до партії, в 1941 закінчує дворічну стаціонарну юридичну школу. Флоріана забирають до армії, він служить у Білорусії, де ніхто не знав, що він є родичем "ворогів народу".

Настав 1941 рік. Евакуація... Чоловік і син на фронті. Ірина Михайлівна опинилася у Чкалові (Оренбург), де її призначають в.о. прокурора області. Працювала практично цілодобово, а ще чекала... чекала листів від сина, чоловіка. Згодом чи не найстрашніша звістка за всю війну: чоловік "пропав безвісти". Влітку 1945 повертається син, повертається лейтенантом. Мрія сина про художній інститут майже недосяжна: родичі – "вороги народу", батько – "пропав безвісти". З величезними труднощами мати все ж таки добивається прийняття Флоріана до

інституту. Сама ж Ірина Михайлівна закінчує заочно юридичний інститут, більше п'яти років працює суддею в Києві, а потім директором будинку літераторів Спілки письменників України.

Після смерті Сталіна та арешту Берії Ірина Михайлівна ставить перед собою мету: реабілітація родичів. Як юрист, вона знає, як писати, до кого звертатись. Мабуть, не має таких установ у Москві та Києві, куди б вона не зверталась письмово чи особисто переглянути справи Юрія та Романа Коцюбинських.

Після смерті директора Чернігівського музею М.М.Коцюбинського Х.М.Коцюбинського Міністерство культури пропонує Ірині Михайлівні очолити музей. Вона погодилась, але за умови реабілітації братів. І ось рідний Чернігів. Рідний будинок, садок. Все близьке, дороге серцю. І Ірина Михайлівна починає працювати директором. Багато чого їй не подобається, і вона починає переробляти все так, як було колись у садибі Коцюбинських. І пише. Пише статті-спогади, книжки. Її багато друкують в Чернігові, Києві, Москві. Та ще радіє успіхам Флоріана.

1965 року за наукові праці Ірині Михайлівні присвоїли учений ступінь кандидата філологічних наук. Вона – заслужений працівник культури України. Нагороджена медалями "За доблестный труд в Великой Отечественной войне", "За победу над Германией", "20 лет победы над Германией", Ленінською Ювілейною медаллю та орденом "Знак Почёта", член спілки письменників, автор книг. Ось так з маленької дівчинки життя зробило вольову, сильну жінку, яка вміла добиватися своєї мети.

Померла Ірина Михайлівна Коцюбинська у 1977 році і похована на Чернігівському цвинтарі "Яцево". До речі, Коцюбинські поховані у Чернігові в трьох місцях:

на Болдиній горі, на кладовищі біля Старобілоуської вулиці і в "Яцево".

У березні 1991 року помер син Ірини Михайлівни, заслужений діяч мистецтв України Флоріан Аврамович Коцюбинський. Його остання воля була – поховати біля матері. Отже, на могилі Ірини Михайлівни є урна з прахом померлого сина.

Відійшли старші Коцюбинські, підрастають молоді: у Москві, Краснодарі, Києві і, звичайно ж, у Чернігові. Може, їх доля буде кращою, ніж у дітей класика української літератури. Хай їм Бог допомагає!

Примітки

1. "Московские новости", 1990, № 41, 14 жовтня.
2. "Великим сонцелюбом" називали класика української літератури М.М.Коцюбинського (1864-1913). Народився він у Вінниці в сім'ї дрібного службовця, який часто міняв місце роботи: чи через свій характер, чи через небайдужість до чарки. Коли Михайлу Михайловичу виповнилось 18 років, батько пішов з сім'ї, а потім помер у

Тростянці (1886). Клопоти про родину (четверо дітей і сліпа мати) лягли на плечі юнака. І до самої смерті він заробляв на життя, не маючи змоги повністю віддатися літературі. Працював М.М.Коцюбинський на Вінниччині, в Молдавії, в Криму – біля тепла і сонця. Писав оповідання і новели. Одружився в 31 рік. Думали жити в Чернігові, де були родичі дружини. Та коли губернатор дізнався, що Коцюбинський перебуває під наглядом поліції – у посаді відмовив. Тільки через 2 роки, коли в них було вже двоє дітей, працевлаштувався у Чернігові. Тут Михайло Михайлович прожив 15 років у роботі, хворобах та творчих муках. Боліли серце, легені та знаходив щастя своє у дітях, у мріях про сонце і писав...писав... Поховали Михайла Михайловича на Болдиній горі.

Його дружина Віра Устимівна Дейша (1863-1921) походила з дворян, з роду Гортинських. Мати її по смерті чоловіка переїхала до Чернігова, де жив брат – відомий лікар Василь Степанович Гортинський, який зробив сестрі протекцію на дуже відповідальну посаду. Юлія Степанівна Дейша працювала начальницею Чернігівського єпархіального училища і виховувала самостійно трьох дітей. Віра Устимівна зв'язалася з революціонерами і на неї наклали суворий домашній арешт. І коли мати померла і труну з її тілом з єпархіального училища несли на кладовище, дочка їхала до в'язниці, навіть не попрощавшись з найріднішою. З Михайлом Михайловичем Віра познайомила в Києві на першому з'їзді "Громади" наприкінці 1894 року. Народивши чотирьох дітей, вона відійшла від революційної діяльності і присвятила себе родині. Головною турботою стали здоров'я чоловіка та дітей. Пережила вона чоловіка на 8 років і померла у кінці 1921 року від страшного виснаження, запалення легенів і висипного тифу вдома на руках молодшого сина – Романа.

3. "Військові Північні відомості", № 5 (82), 2001 р.

4. Любченко П.П. (1897-1937) – рад. діяч, член КПРС з 1918 р. В революційному русі з 1913 р. Учасник Жовтневої Революції та громадянської війни на Україні. В 1927-1934рр. секретар ЦК, з 1933 зам, а з 1934 р. – Голова РНК УРСР. У 1921 працював в Чернігові головою губвиконкому. Під час масових репресій наклав на себе руки.

5. Лист опозиційного характеру від Пилипенка до Дробніса. Прізвище Дробніса декілька раз зустрічається в "Спогадах..." І.М.Коцюбинської.

6. У книжці "История Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Краткий курс." (1943 р.) тих хто підписав заяву 83 звинуватили по 5 пунктах: недотримання рішень партії; порушення єдності партії і створення власної організації; невіра в індустріалізацію країни і перемогу соціалізму, вимоги передачі ряду заводів і фабрик в концесію іноземцям; невизнання колективізації сільського господарства, схиляння перед "культурними орендаторами" на селі виготовлення і поширення антипартійних троцькістсько-зінов'євських закликів, нав'язування партії всіляких дискусій.

7. "Маршрутами історії", С. 318-328.

8. Дело "Параллельного Антисоветского троцкистского центра" сфабрикованное во II половине 30-х годов.

Обвинение ряда лиц в создании преступной организации с целью свержения Советской власти, в измене Родине, во вредительстве, диверсионной деятельности и др. государственных преступлениях. По делу было привлечено 17 чел., среди них Г.Л.Пятаков, Л.П.Серебряков, Н.И.Муралов, Г.Я.Сокольников, К.Б.Радек. Суд. процесс проходил в Москве 23-30.01.1937г.

Большинство подсудимых приговорено к расстрелу.
Советский энциклопедический словарь. М. – 1990.

9. А. Маленков "О моём отце Георгии Маленкове" – М., 1992. – С.58.

10. Бош Євгенія Богданівна (1879-1925) народилася в м. Вознесенську. Батько – заможний німець-колоніст Богдан (Готліб) Майша. Від чоловіка П.П. Боша вона народила двох дочок Ольгу (1897) та Марію (1899). Бош Є.Б. – легендарна жінка. Це вона зі своїм другим чоловіком Пятаковим Г.Л. втекла з Сибіру, де була на довічному поселенні, через Владивосток до Японії, а потім до Нью-Йорка. За викликом В.І.Леніна "японка", так Ленін називав Є.Б.Бош, повернулася до Європи. Це вона своїм металевим голосом могла тримати під час промов численні аудиторії червоноармійців чи солдатів дикої дивізії. Це вона добилася від царського уряду, щоб її дочок Ольгу і Марію привезли до неї в Сибір. Це вона могла відкрито сперечатися з Леніним з питань стратегії і тактики партії. На політичному підґрунті навіть розлучилася з чоловіком Г.Л. Пятаковим (1920). Це з неї писав образ жінки-комісара Вишневський для "Оптимістичної трагедії". Коли у 1925 році вона застрелилась, з нею в Колонному залі два дні прощалася Москва, а в Києві назвали на її честь відкритий у тому ж році ланцюговий міст через Дніпро (зруйнований під час Великої Вітчизняної війни). Схожими на матір були і дочки.

Бош О.П. – член КПРС з серпня 1917 року, дружина Ю.М.Коцюбинського. В 1919 році на партійній роботі в Києві, Чернігові, Москві, Харкові, Хабаровську. Під час весілля Юрія і Ольги Євгенія Богданівна, мати нареченої, сказала: "Тепер в нашій родині буде двоє Юрків (Георгія Леонідовича Пятакова всі звали Юрієм)."Тоді у вагоні був увесь склад уряду України, сама Є.Б. Бош входила до

складу першого уряду України як Нарком внутрішніх справ.

Бош М.П. – член КПРС з липня 1917 року. В травні 1918 року обрана головою Липецького повітового комітету КП(б). З березня 1919 на партійній роботі на Україні – у Києві, Чернігові, Катеринославі, потім – Москва, Хабаровськ. Делегат ІХ партз'їзду РКП(б) та V Всеросійського з'їзду Рад. Колись (1918) мати посадила її у паровоз, що рухався назустріч ворожому бронепоезду, суворо подивившись у вічі, сказала лише одне слово: "Іди", а потім тихо додала: "Якщо встигнеш – вистрибни".

І Марія самовіддано виконала бойове завдання. Пятаков Георгій Леонідович (1870-1937), народився в м. Городище на Київщині, член РСДРП(б) з 1910 року, учасник Лютневої і Великої Жовтневої революцій. 1917-1918 рр. – комісар Народного банку, лівий комуніст. З 1920 р. керував відбудовою Донбасу, був заст. Голови Держплану РРФСР, головою головного концесійного комітету. З 1923 р. – заступник голови ВРНГ, в 1927 р. торгпред у Франції, в 1928-1929 рр. заст., голова правління Держбанку. З 1930 – голова Президії ВРНГ, з 1932 – заст. наркома важкої промисловості. Кремль відводив йому роль керівника терористичних організацій в СРСР.

Пятаков Леонід Леонідович (1888-1918) один з керівників боротьби за владу Рад у Києві, брат Г.Л. Пятакова, вбитий у 1918 р.

11. "Вінницька газета", 1994 р. 23 червня.
12. А.Столипін. П.А.Столипін (1862–1911). Париж, 1927. –Стр. 6-7
13. Мається на увазі сфабрикована справа СВУ.
14. Иван Науменко, "Двое из немногих, которых нет". – "Зеркало недели", 1997, 20 сентября.

ЗМІСТ

Член Уряду. “Ворог народу”	5
Загадки Новодівичого кладовища.....	24
Молодший син і брат.....	28
Сестри.....	37
Примітки.....	50

Науково-популярне видання

Кульбицький Олександр Юрійович

**Доля Дітей Михайла
Коцюбинського**

Редактор С. Реп'ях
Відповідальний за випуск П. Грищенко
Комп'ютерна верстка Л. Раєвич

Підписано до друку 02.09.2004 р.
Формат 60 x 84 x 16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 3,5.
Тираж 150.

Ризограф Чернігівської ОУНБ
ім. В.Г.Короленка
14000 м. Чернігів, проспект Миру, 41.